

Visokošolsko izobraževanje skozi umetniško izkušnjo

INOVUP - Spletni dogodek,

sreda, 10. februar 2021, od 10. do 14.30

Robi Kroflič – Z umetnostjo do akademskega ideala modrosti

- Ne bom govoril o pomenu akademskega izobraževanja umetnikov, pa vendar želim pokazati, zakaj je vključitev umetniških akademij kot ustanov, ki skrbijo za razvoj umetniških praks, pomembna za krepitev akademske kulture Univerze

Kako opredeliti akademski ideal modrosti – temelj akademske kulture?

»Izobraženost ni zgolj pripravnost ali večšina, toda tudi ni samo neko vedenje... Je predvsem bistveno stanje, temeljna uglasenost in razpoloženje, drža in zadržanje celotnega človekovega eksistiranja, je tisto, kar so Grki imenovali *hexsis*, Rimljani pa *habitus*...« (Barbarić, P. (2012) Kaj je izobraževanje? *Phainomena* XXI/80-81, str. 155)

»*Sapere aude! Drzni si biti moder.* Energija poguma sodi k temu, pa premagaš ovire, ki jih tako otopelost narave kakor bojzljivost srca polagata na pot učenosti.« (Schiller, F. (1795/2003) *O estetski vzgoji človeka*, str. 38)

Wilhelm von Humbolt k temu dodaja, »...da je resnično ukvarjanje z znanostjo možno samo izven okrožja življenjske nuje in potrebe, v ločenosti od sleherne koristi in koristnosti, od slehernega praktičnega ali proizvodnega smotra.« (Barbarić, P. (2012) Kaj je izobraževanje? *Phainomena* XXI/80-81, str. 160)

- Zavezanosti iskanju resnice kot jedrne akademske vrednote po Kantu praviloma ne ovira pomanjkanje (raz)umskih kapacitet, ampak predvsem dve osebnostni lastnosti: mentalna lenoba (nagnjenje k ugodju) in pomanjkanje poguma (konformizem) – nezmožnost misliti s svojo glavo (SUBJEKTIVNI POGOJ AKADEMSKOSTI)
- Kljub temu, da vrhunska znanstvena odkritja terjajo poglobljeno abstraktno mišljenje, po Heglu celo odtujitev od vsakdanjega toka mišljenja in občutenja, pa po Schillerju duh abstrakcije duši ogenj, s katerim naj bi ogreli svoje srce, nujno za oblikovanje akademske življenjske države svobodnega in odgovornega bitja. Sladnost racionalnega in čutnega je po Schillerju pogoj človekove svobode, najceloviteje pa se uresničuje v igri, v kateri se

uskladita težnja po spoznanju resnice in težnja po čutnem potrjevanju obstoječega sveta.
(DRUGI SUBJEKTIVNI POGOJ AKADEMSKOSTI)

- Po Schillerju in Humboltu akademsko kulturo duši tudi korist kot temeljna družbena vrednota. Imperativ koristi duši svobodo duha, potrebno za ustvarjalno odkrivanje resnice (OBJEKTIVNI POGOJ AKADEMSKOSTI)

»Korist je velik idol časa, ki se mu morajo udinjati vse moči in ga povzdigovati vsi talenti. Na tej kosmati tehtnici je duhovna vrednost umetnosti brez teže...« (Schiller, F. (1795/2003) *O estetski vzgoji človeka*, str. 11)

- Da je se po več kot dvesto letih taka ureditev sveta na načelih ekonomske koristi le še poglobila, priča italijanski sodobni filozof Umberto Galimberti:

»Umetnost postane umetnost le, če stopi na trg, sicer je ničvredna odslikava avtorjeve biografije.« (Galimberti (2021) Prišli smo do našega večera, do somraka Zahoda (intervju vodil Jernej Šček). *Sobotna priloga Dela*, 6. 2. 2021, str. 4)

- Si torej v času, ko prosvetno politiko usmerja ideal ekonomske koristnosti, osebno naravnost posameznika pa iskanje ugodja, lahko obetamo prenovo akademske kulture s povezovanjem znanosti in umetnosti? Ali drugače: si prenovo akademske kulture sploh lahko predstavljamo brez izpostavljanja estetskosti – senzibilnosti do položaja človeka v svetu – brez tesnejšega povezovanja znanosti in umetnosti?
- Ali pa si akademski svet lahko privoščiti samo toliko kulture, kot je to koristno po vatlih ekonomskega napredka oziroma rasti kapitala? Glede na strateške dokumente v podporo umetnosti je vsaj danes resnica v tej drugi predpostavki:

Zadnjih 30 let mednarodni dokumenti UNESCO, OECD, EU propagirajo vzgojo z umetnostjo za doseganje kompetenc, potrebnih v 21. stoletju – vzorčen primer je Evropska agenda za kulturo: *Cultural Awareness and Expression Handbook* (2016), ki izhajajoč iz osme *ključne kompetence*, sicer opominja na pomen razvoja posameznika in evropski koncept vzgoje kot *bildung*, a prednost daje socialnemu in ekonomskemu vplivu umetnosti prek razvoja veščin, ki so pomembne za zaposlitvene zmožnosti v 21. stoletju, kot na primer radovednost, ustvarjalnost, domišljija, delovna disciplina in sodelovanje, poleg tega pa vzgoja z umetnostjo pomeni, da učeči se osebi damo glas, da je soudeležena v poučnem pogovoru

- Kako ponovno vzpostaviti umetnost kot medij učnih izkušenj oziroma doživetij; torej ponovno afirmirati tezo o pomenu umetnosti zaradi umetnosti oziroma „koristnosti nekoristnega“ (Nuccio Ordine (2011). *Nekoristnost koristnega (Manifest)*. Ljubljana: Cankarjeva založba)?
- Da bi lahko ponovno afirmirali pomen vključevanja umetnosti v akademski prostor ne zgolj zaradi formiranja bodočih ustvarjalcev in ekonomskih interesov, povezanih s

trženjem umetnosti in umetniških kompetenc, si poglejmo, kaj si akademska kultura lahko obeta od umetnosti...

Kaj si akademska kultura lahko obeta od umetnosti?

- Status umetnosti v odnosu do znanosti in filozofije skozi vso zgodovino zaznamujejo protislovna stališča
- Če sploh kateri veji umetnosti, se v Antiki status »iskalke resnice« pripisuje besedni umetnosti kot predhodnici filozofije in spremljevalki iskanja resnice
 - »Če je Ojdipova tragedija simbolna prisposoda človekove radikalne volje do resnice in s tem tudi prisposoda filozofije, je filozofija v igri potemtakem navzoča. Igra lahko bistveno prikaže in razloži, kaj in kako filozofija je...« (Fink, E. (2003). Igra kot simbol sveta. V: Huizinga, J., Callois, R. in Fink, E. (2003) *Teorije igre*. Ljubljana: Študentska založba, str. 244-245)
- Glavna kontroverza v odnosu do umetnosti nastane v Antiki med Platonovim zavračanjem mimetične umetnosti kot proizvajalke »videza videza« in Aristotelovim zagovorom *poiesis* kot dejavnosti, ki skupaj s filozofijo razkriva resnico in smisel človekovega delovanja
- Po Aristotelu ideal praktične modrosti *phronesis* odgovarja na vprašanje, kako ravnati v zapletenih življenjskih situacijah. Za razvoj *phronesis* pa sta bolj kot znanost odločilni filozofija in umetnost, ki do modrosti dostopata na komplementaren način (dedukcija in indukcija) ter sta zmožni razkrivati tiste plasti fenomenov, ki jih analitična znanost ne zmore opisati in razložiti s svojimi metodološkimi orodji
- Konec 18. stoletja Friderich Schiller razmišlja, da je za razvoj znanosti in filozofije ključno razvijanje sposobnosti čutenja
- Tik za tem utemeljitelj znanstvene pedagogike, Friderich Herbart razmišlja, kako je sploh mogoča moralna vzgoja, če med empiričnim in racionalnim ni vzpostavljena mreža soodvisnosti, če ni ujemanja med intelegibilnim in empiričnim:
 - »Estetsko predstavljanje (vzgojitelja) in estetsko doživetje (učečega se) sta spoznavna procesa, v katerih se prepleteta intelegibilni (notranji) svet uma in čustveni svet kot odziv na empirični (zunanji) svet (Herbart, F. (1804). *O estetskem predstavljanju sveta kot glavni nalogi vzgoje*. Povzeto po Medveš, Z. (2020). Voditi, pustiti rasti ali vzburiti samoorganizacijo. V: Kroflič, R., Vidmar, T. in Skubic-Ermenc, K. (ur.). *Živa pedagoška misel Zdenka Medveša*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 20)

- V dvajsetem stoletju filozofi izpostavijo vrsto nenadomestljivih kvalitete umetnosti kot sistema posebnih »jezikov«, pa tudi kot posebnega načina delovanja v svetu:

»Za umetniške jezike naj bi bile značilne *ustvarjalnost domišljije in igrivost upodabljanja*, to pa omogoča *izkustveno, induktivno, hermenevitično spoznavanje sebe in upodobljenega sveta...*

V drugi skupini opisov umetnosti se umetniški dogodek opredeljuje kot *doživet način vstopanja v svet*, torej kot posebna življenjska praksa, v katero smo *vključeni s celim telesom* (Merleau-Ponty, 2006) in s katero lahko celo *spreminjamo/izboljšamo položaj sebe-v-svetu* (Pallasmaa, 2012).« (Kroflič, R. (2019). [Preschools' and Schools' Cooperation with Artists and Cultural Institutions \(SLO: Povezovanje vrtcev in šol z umetniki in kulturimi institucijami\)](#). V: Skubic Ermenc in Mikulec (ur.). Building Inclusive Communities through Education and Learning. Cambridge Scholar Publishing 2019, str. 169-182.)

- Umetnosti se tako vsaj v teoriji pripisuje spoznavna vrednost, pa tudi moč vplivanja na preoblikovanje življenjskih praks posameznika (formativna in terapevtska vloga), ter sveta, v katerem živimo (politična vloga)
- Za pedagoški diskurz je posebej pomemben uvid, da vzgoja s pomočjo umetnosti vsebuje nezamenljiv pedagoški/andragoški potencial:

»Ono, po čemer se vzgajanje vedno razlikuje od dresiranja in od ustrahovanja, je pri vsakem človeku isto, t.j. notranje doživetje, da je neko dejanje pošteno, da nekaj smem, da je nekaj dovoljeno, da je nekaj prav ali je napačno. Človek, ki je uspešno sprejel vzgojni vpliv, od kjerkoli je že prišel, pa da je bil hoten in zavesten ali nehoten in slučajen, je doživel v sebi neko zagledanje, neko odkritje, neko osebno spreobrnjenje, pri katerem se mu je njegova življenjska pot pokazala v novi luči, v luči neke nove vrednote, v luči religioznega odnosa do Boga, odnosa do sočloveka, v luči etičnosti itd.« (Gogala, S. (1937). Življenje in vzgajanje, revija *Čas*)

- Ta potencial je po Stanku Gogali še posebej pomemben pri izobraževanju učiteljev, saj je
 - osebnotni učitelj nekdo, ki z bogastvom svoje osebnosti zmore omogočiti, da se vsebine objektivnega duha pretvorijo v subjektivni duh učeče se osebe
 - dober učitelj ne moreš nastati brez bogatega kulturnega udejstvovanja
- Pomembna pa je tudi didaktična dimenzija podajanja umetniških stvaritev, saj je umetniška izkušnja:

»...specifična oblika izkustvenega učenja, nekje na sredi med izkušnjo v konkretnem okolju in abstraktnim opisom obravnavanega pojava. Takšna lega umetniške izkušnje omogoča nekatere nove kvalitete spoznavnih in doživljajskih procesov, ki jih danes opisujemo s koncepti vrhunske izkušnje (peak experience), zanosa (flow) in utelešene vednosti (embodied knowledge). Prežetost spoznavnih in doživljajskih procesov z opisanimi kvalitetami pa lahko obstoječe didaktične zasnove vzgajanja in poučevanja

obogati s pristopi, ki obetajo močnejši osebni angažma otrok/učencev/dijakov, razvoj novih oblik in metod aktivnega učenja in spreminjanje tradicionalne vzgoje učitelja in učenca/dijaka v pedagoških situacijah.« (Kroflič, R. (2019) Teoretska zasnova projekta SKUM - razvoj sporazumevalnih zmožnosti s kulturno-umetnostno vzgojo)

Ali kot zapiše vodja pedagoškega programa v TATE modern, London – Emily Pringle: »...umetniki-pedagogi delujejo kot moderatorji, ki učencem omogočajo neposredno sodelovanje z umetniškimi deli (ki jih vidijo kot utelešenje znanja umetnika-ustvarjalca in ki dejavno prispevajo k izgradnji pomena), medtem ko delijo znanje s pomočjo dialoške izmenjave.« (Pringle, E. (2014). *Pedagoški proces pod vodstvom umetnikov v galeriji sodobne umetnosti: razvijanje okvira za ustvarjanje pomena*. Prispevek na mednarodnem strokovnem simpoziju AKTIV)

- Sam sem v raziskavah predvsem ugotovil, da so značilnosti umetniških izkušenj dostopne že otrokom v predšolskem obdobju, njihov pomen pa ne zbledi niti v kasnejših starostnih obdobjih:
 - Razumevanje kulturne tradicije in razvoj zmožnosti za vstop v simbolni svet kulture
 - Uživanje v lepoti
 - Ustvarjalnost dekodiranja pomena (metaforičnega) izražanja
 - Širjenje izkustvenega sveta gledalca/bralca/poslušalca
 - Sočutna imaginacija in katarza
 - Opolnomočenje in subjektifikacija...so možni učinki vstopanja v svet umetnosti kot ustvarjalec ali gledalec/bralec/poslušalec, enako pomembni za otroka, mladostnika ali odraslo osebo v vseh starostnih obdobjih.

Kakšne so moje izkušnje z bogatenjem vednosti z uvajanjem umetniških izkušenj v študijski proces?

- Kot profesor obče pedagogike in teorije vzgoje ne morem mimo raziskovanja konceptov človečnosti (ki tvorijo razmišljanje o ciljih vzgoje in izobraževanja) in modelov razvoja človečnosti ter razmisleka o vzgojnih dejavnikih
 - Sofoklejeva *Antigona* še vedno pomeni izhodiščno točko za razumevanje napetosti med človekovo moralno avtonomijo in totalitarnim političnim diskurzom
 - Najstarejše modele razmišljanja o razvoju človečnosti pa najdemo v mezopotamskem *Epu o Gilgamešu*, v starozavezni *Genezi*, že omenjenim Sofoklejevim *Ojdipom*
- Likovne umetnine so izvrstno orodje za dekonstrukcijo različnih družboslovnih konceptov. Tako po poti Foucaultove analize *Norosti v dobi klasicizma* odnos do

izključevalnih praks različnih ranljivih družbenih skupin predstavim s pomočjo treh »ikoničnih« likovnih del:

- Naslovnica Brantove pesnitve *Narrenschiff* (1497) razkriva izključevalno metaforo *dvornega norca*
- Hieronymus Bosch: Ladja norcev, naslikana med leti 1490 in 1500 (Louvre, Paris) razkriva izključevalno metaforo *gobavca*
- Paul Gaughin: *Vairaumati*, naslikana 1896 (D'Orsay, Paris) razkriva izključevalno metaforo *domorodca*
- Mnogi filmi ponujajo uvid in doživetje pomena družboslovnih konceptov. Ključen pa je način, kako kot pedagogi po ogledu filma vzbudimo občutljivo kritično razmišljanje. Načela pogovora po ogledu filma, ki jih lahko uporabimo tudi za pogovor ob drugih umetniških dogodkih:
 - Gledalcem ne razlagamo zgodbe in/ali sugeriramo njenega sporočila
 - s podvprašanji gledalce spodbujamo k natančnemu opazovanju in utemeljevanju trditev
 - spodbujamo k strpnemu poslušanju drug drugega in upoštevanju možnih različnih pogledov in razlag
 - morebitna skupna stališča naj oblikujejo gledalci sami
 - če se nam zdi, da so spregledali kak pomemben detajl zgodbe, jih spomnimo nanj in spodbudimo, da razmislijo o njem in pojasnijo njegov pomen
 - ključno je gledalčevo doživljanje, vživetje v like in zgodbo in spodbuda, da ta doživetja izrazijo na različne načine: s pripovedovanjem, z risbo, s filmskim ustvarjanjem, z dramatizacijo in/ali simbolno igro, s plesom ... (Kroflič in Kelbl (2012). *Stičišče vzgoje in izobraževanja ter kulture*. V: Kroflič, R. idr. *Vključevanje kulture v vzgojno-izobraževalnem procesu*. (XVIII. strokovno srečanje ravnateljic in ravnateljev vrtcev, 8.-9. oktober 2012, Portorož). <http://www.solazaravnatelj.si/wp-content/uploads/2012/11/DelavnicaVkljucivanje-kulture-v-VIZ-proces.pdf>)
- Film *Prijatelja* (*The Intouchables*) (Olivier Nakache, Éric Toledano 2011) je odličen prikaz razlike med inkluzivnim odnosom med osebnim asistentom in invalidom ter razlike do načina, na katerega specialistične medicinske in pedagoške stroke ocenjujejo profesionalnost skrbi za hendikepirano osebo.

Sklep

- Za oživitev akademske kulture nujno potrebujemo ohranjanje zgodovinsko substancialne vezi med umetnostjo, znanostjo in filozofijo
- V akademskem prostoru pa lahko poleg individualne rabe umetnosti ob podajanju študijske materije zasledimo še druge pomembne oblike bogatenja akademskega življenja s pomočjo umetnosti:
 - Tesno sodelovanje fakultet s kulturno-umetniškimi institucijami

- Ustanavljanje akademskih umetniških skupin (glasba, teater, šole kreativnega pisanja...)
- Rabo elementov umetniških praks na drugih področjih akademskega delovanja (npr. terapije s pomočjo umetnosti)
- Aktivna podpora kulturnemu udejstvovanju študentov (npr. Radio študent)
- Podpira študentom, da najdejo povezave med zasebnim umetniškim udejstvom in izbranim študijskim področjem (npr. spodbujanje interdisciplinarnih raziskav in zaključnih del)
- Sledenje kreativnim rabam spletnih orodij, ki jih v času pandemije Covid 19 razvijajo multimedijски umetniki (npr. omogočanje skupnostnega udejstvovanja performativnih umetnikov in živega občinstva na daljavo)
- Sprega umetnosti in akademske kulture ni pomembna zgolj zaradi krepitve značajskih lastnosti in družbene angažiranosti, pomembnih za vztrajanje v akademski državi avtonomnosti, kritičnosti in osebne odgovornosti, ampak tudi zaradi globljega razumevanja študijske materije:

»Ni dovolj, da si razsvetljenje razuma zasluži spoštovanje le tolikanj, kolikor prehaja nazaj na značaj... Razvijanje sposobnosti čutenja je nujna potreba časa, ...ker prebujajo k boljšemu spoznavanju.« (Schiller, F. (1795/2003) *O estetski vzgoji človeka*, str. 39)